

AHAZTUAK

JAVIER LAVIÑA

1807ko uztailaren 27an, 18 kanoiz armaturik, 300 toneladako untxi bat abiatu zen Liverpool-eko portutik Afrikarantz. Britainia Haundian beltzen tratua debekatu aurretik abiatu zen azken untxia zen. Amaitu egiten zen legalki 400 urte iraun zuen merkataritza. Baina beltz-tratalaritza ez zen benetan bukatu. Brasilek, portugaldar koloniak, Kubak, espainiar koloniak, eta independentzia lortu berria zuten Amerikako Estatu Batuek algodoi edo azukre-plantazioetarako ebano-kargamentuak jasotzen jarraitu zuten. Ingelesek, ehun urtez beltz-tratalaririk handienek, libre utzi zien bidea trafikari iparramerikar, euskaldun, katalan eta portugaldarrei. Hauek, britainiarrek Afrikako kostaldeetan ezarritako zaingoa saihestu

behar izan zuten. Halere, beltz-tratararitza erreprimitzeko egin zirenen saio guztiek porrot egin zuten, esklabuek plantazioetara iristen jarraitu bait zuten XIX. mendera arte, 1889ra arte Brasilen kasuan, edo 1886ra arte Espainiaren kasuan.

Baina, non daude kolonietan inork egin nahi ez zituen lanak egiteko Atlantikoa zeharkatzera bortxatuak izan ziren milioika gizon eta emakumeak? Amerikara XVI. mendetik XIX. mendera arte iritsi ziren esklabuak eta europar garapenaren giltzarri izan zirenak,¹ zuzenki plantazioetan egin zuten lanari esker eta zeharka esklabu-trafikoak sortzen zituen etekinei esker, historiatic kanpora egotziak izan dira.

Ezaguera historikotik Amerikako beltzen baztertzeak ez du esan nahi, hala sinesterazi nahi diguten arren, esklabuek funtsezko eragina izan ez zutenik Amerikako gertaera politiko, sozial eta ekonomikoaren garapenean.

Amerikako afrikar jatorriko populazioez eginiko azterketak diskriminazio sozio-arrazial fenomeno batez markatuak egon dira eta nabarmendu egin dira Friedemann-ek² dioen “beltzaren ikustezintasunean”.

Beltzaren ikustezintasun-prozesua zientziaren izaera hegemonikoak eta Afrikarekin eta Amerikarekin lotutako ezaguerak emana dator. Europarrek filtratu egin zituzten alteritateari buruzko informazioak,³ ezaugarri bereziak emanez beren informazioetan agertzen ziren kultura eta gizabanako guztiei.

Errealitate amerikarrari buruzko ezaguera “zientifikoa” erabili zen Afrikan gertatu zen hedapen-prozesuan eta justifikatu egin zen Europa-ren hedapen koloniala afrikar kontinentean asmo *zibilizatzaileak* aitzaki gisa erabiliz. Friedemann-ek, lehen aipatutako lanean, ezaguera zientifiko europarrak duen Afrika-ren irudi esteriotipatu hau erakusten digu, naturalista dani-markar batek, Insert-ek alegia, zioenean Afrika osoa ezagutu beharra zegoela europar gorakada zibilizatzaileak afrikarren ohitura barbaroekin bukatu baino lehen. Talde konkistatuei eman zitzaizkion ezaugarri espezifikoek osatu zuten ezaguera zientifikoa. Ezaguera honek, aldi berean, estereotipoa osatzeko eta, ondorioz, talde meneratu guztiak karakterizatzen duen ikustezintasun-prozesua indartzeko balio izan zuen. Estereotipoa erabili izan zen, eta oraindik ere erabiltzen da, kultura

garaitzailearen beharren menpeko errealitatearen deskribapen-elementu gisa.

Afrikar jatorria zuten populazio esklabuei atxeki zitzaizen izaerak mantendu egin zuen europarrek Karibe osoan, edo hobeto esanda, afroamerika osoan garaturiko plantazio-ekonomiaren eskema.

GEZURRA ETA ENGANIOA

Amerikan, esklabistek beren dotazioekin mantentzen zuten harremanari esker, ikusezintasun eta estereotipo-prozesua indartu egin zen. Esklabuekiko eguneroko errealitateak eraginik ihes egiten zuen europar mentalitatetik XVIII. mendeko europar gorteetako saloietan sortutako salbaje onaren mitoarekin antzaren bat zuen guztia.

Plantazioetako jauntxoek ederki asko zekiten zeintzuk ziren erabili behar zituzten teknikak eta nola erabili behar zituzten esklabuaren menekotasuna lortzeko. Beraz, sozializazio-prozesu osagabeak edo dekulturazioak, dekulturazioaz esklabuek produktiboagoak izan zitezten jasan zuten kultur sustraigabetasuna ulertuz, eta aldi berean transkulturazio-prozesu bat burutuz, hau da, ondorio bera eragin behar zuen talde meneratzailearen balore-sisteman barruratzea, esklabuaren *desagertzea* ekarri zuen aldi kolonialean eta beltzarena errepublika garaian, subjektu historiko gisa.

Estereotipoak esklabuaren karakterizazio-elementu gisa balio izan zuen. Hain zuzen ere, beltza Amerikan bere *arrazari* zegozkion, eta aldi berean, esklabutza justifikatzeko balio zuten birtute eta bizio-sail baten jabe zen. Baina ez zen elementu egonkor bat izan, ez denboran, ez espazioan, eta talde meneratzailearen beharren arabera aldatua izan zen. Honenbestez, portugaldar espedizioek ezagutzen zuten afrikar barbaro eta salbajea, lanaren bitartez, elementu zibilizagarri bihurtu zen.

Europarretorerarekin Amerikara eman zitzaion hasiera gaztelauek eta portugaldarrek Kanariatan eta Cabo Verden

esperimentatu zuten plantazio-sistemari eta indartu egin zen lanaren ikuskera elementu zibilizatzaile gisa. Amerikar esperientzia berrian oinarrituz, espainiarren meatz nahiz plantazioetan lan egiteko eramanak ziren afrikar etnia bakoitzaren estereotipoa apurka-apurka zehaztuz joan zen. Horrela, 1532ko irailaren 28an galerazi egiten da Wolof izeneko beltzen inportazioa: “Por ser como diz que son soberuios e inobedientes, y reboluedores, e incorregibles.”⁴ Zedula, Amerikan esklabuen lehen matxinada handia gertatu zenean emana izan zen, eta eman ere, wolofarrekin sor zitezkeen gatazka berriak saihestu nahian eman zen.

Esterotipoa eta ikustezintasuna errealitatearen asmakizunetik pasatu zen, eta pasatzen ari da oraindik; Ferrer de Couto⁵ tesi honen adibide argia dugu eta, areago, ukatu egiten zuen espainiar kolonietako esklabutza, zera idatzi zuenean: “Los propietarios de Cuba tratan a sus siervos como a sus hijos, concediéndoles deferencias extraordinarias... El dueño de un precio rústico en Cuba es una providencia para el siervo. Por eso los siervos tienen una vida tranquila y feliz, de que disfrutan a la sombra benéfica de la nación española, que les ha conducido a la religión cristiana... a cambio del trabajo que buenamente puedan hacer.” Kuban esklabutarik ez bazen, zer dela eta hitz egiten da esklabuez? Azkenik, lan berean, ez zegoela esklabutarik, beltzen lan antolatua baizik, baiezen du.

Zedulak eskaintzen dituen bezalako informazioak, talde zehatz bat definituz, edota Ferrer de Coutorenak, kristautzea esklabuaren zibilizazioan funtsatuz, izan ziren beltzaren estereotipoa osatu zutenak, eta oinarri gisa erabili zituzten plantazioetako jauntxoek afrikar etnia bateko edo besteko beltzak aukeratzean, esperientziaren eta afrikar talde bakoitzari atxekitzen zitzaizkion ezaugarrien arabera.

Bestalde, errealitate bat ezkututzen denean ukatu egiten da errealitate hori sortu zuen gertaera historikoaren subjektua. Hizkuntz arlotik egoerak definitzen ez baditugu, edo izenez aldatzen baditugu, adierazlea desagertzean ez dago adierazirik eta, ondorioz, ez da existitzen. Hau izan zen Amerikako beltzek jasan zuten eta jasaten diharduten egoera.

Beste errealitate baten asmaketa, bat datorrena metropoliaren interesekin Ferrer de Coutoren kasuan, edo jauntxoeren interesekin, izan da beltzaren ikustezintasun-prozesua Amerikan markatu duena.

Estereotipoa, hots, beltzaren karakterizazioa Amerikan, leku bakoitzeko egoerei egokituz joan zen. Honenbestez, XVI. mendean *matxinatu* gisa definituak izan ziren beltzak XVIII. mendean *alfer* eta *salbaje*-tzat joak izan ziren.

1789an Koroak esklabuen eskubide eta betebeharrei buruzko legeria orokor bat ezartzea erabaki zuen. Legeria hau “Código Negro Carolino” gisa ezagutzen da⁶ eta Amerika kontrolatuago izateko Koroa burutzen saiatu zen erreforma-prozesu baten barruan kokatu behar da.

Maiatzaren 31n eman zen argitara Amerikan “Real Cédulas e instrucción circular a Indias, sobre la educación, trato y ocupación de los esclavos” delakoa. Bertan jaso eta eguneratzen ziren hala Partidak nola Amerikan era sakabanatu batean argitaratu ziren zedula guztiak. Esklabutzaren balorazio moraletan sartzen ez zen arren, edota beltzen harrapaketen legetasuna Afrikan planteatzen ez zen arren, esklabutzaren zio legalak ezartzen zituzten Partidek jasotzen zuten bezala, onartu egiten zen zuzendu eta zibilizatu beharreko esklabuaren giza kondizioa. Errege-Zedulak esklabuen bizitza, lanaldia, kristautzea, jazkera eta egindako okerren arabera ezarri behar ziren zigorrak arautzen zituen. Azken finean, esklabua, hein batean, jabeen kontrolpetik at geratzen zen, hauek behartuak bait zeuden justizia lokalari edo udaleko sindikatuari esklabu bakoitzari ematen zioten janariaren, ezartzen zituzten zigorren edota dotazioetan gerta zitekeen beste edozein gertakariaren berri ematen. Esklabuen lanari dagokionean, honek nekazaritzarekin lotutakoa izan behar zuen. Hirietan bazeuden eta etxeko lanei loturik ez bazeuden, justiziak erabakitzen zuen zein lan-motari lotu behar zitzaizkion. Kodean eguzkitik eguzkirako lanaldia ezartzen zen eta bi ordu libre egunean esklabuak beren onurarako lanei lotzeko. Argi dago arautegi hau kanpora begira egina zegoela, ez Amerikan aplikatua izateko.

Kodearen lehen artikulua baliagarritasun eta etekin-ideiaz beterik daude. Kasu honetan, baliagarritasuna lan gisa ulertzen da eta etekina gizarte eta gizakiarentzako gauza osasungarri gisa. Uste dut gauza azpimarragarria dela lana balore sozial gisa agertzea subjektu sozial guztientzat era orokor eta aplikagarri batez. Esklabuen kasuan, beti hartu izan da lana elementu *zibilizatzaile* gisa, baina XVIII. mendetik aurrera, kapitalismoaren ezarpenarekin esklabuarengandik etekin handiena espero zenez, lan-baldintzak gogortu egin ziren eta, ondorioz, lan-era berriekiko gaitzespen bat eman zen. Guzti honen eraginez zimarroiak ugaritu egin ziren eta lanaren aurkako boikota areagotu egin zen.

Legez manumisorako eskubiderik ez zuten zahar eta gaixoei askatasuna emateko erregimena da Kodeak azaltzen eta arautzen duen beste gauza bat. Neurri honekin eliteentzat talde arriskutsuak osatzen zituztenen eta garai hartan “vagamundos” eta “malentretados” gisa ezagutzen zirenen ugaltzea saihestu nahi zen.⁷

Kode beltzaren publikazioak esklabuaren egoera planteatu zuen jabeen artean. Errege-Zedulak markatzen zituen kontsiderazio guztiak burutuz gero esklabuzaren errentagarritasuna kolokan jartzen zenez, jabeak aurka jarri ziren Errege-Zedularen ondorioak gutxitzeko.

Caracaseko aberatsak, kakao-hazleak, eta Habanako sakarokratak kexatu egin ziren koroaren aurrean Kode beltzaren publikazioaz.

Jabeen protesta honetan, eremu kolonialen arabera era desberdinez argumentatzen da legea betetzeko ezintasuna eta azpimarratu egiten da kodearen aplikazioak eragingo zuen hondamendi ekonomikoa eta gatazkakortasun soziala.

Plantatzaileen artean sortu zen protesta hau jaso dago *Kubako Artxibategi Orokorrean. Errege-Kontsulatu Saila*, 150/7.405 (“Representación extendida or don Diego Miguel de Moya y firmada por casi todos los dueños de ingenios de la jurisdicción, en enero 19 de 1790”).

Habanako aberatsek egiten duten lehen kontsiderazioa ekonomikoa da eta miseri mundu bat iragartzen dute Errege-Zedula

aplikatzera iritsiz gero. Habanaren kasuan kontutan izan behar da garai honetan azukrearen gorakada hasi zela⁸ eta koroak nahi zuen lan esklabuaren erregulazioak lanaldiaren murrizketa suposatzen zuela. Esklabuen jai-egunetako lana, saka-rokraten aldetik, askatasunaren oinarritzko faktore gisa justifikatu zen. Aberatsen ustetan esklabuek igandeetan lortzen zituzten frutuekin askatasuna eros zezaketen; esklabuek jai-egunetan egiten zuten lana debekatuz gero, “volverán a exercitar las fiestas en torpezas y delinquencias”. Bestalde, aberatsek, Kuban prest zeuden apezzen arabera, beren zerbitzarien osasun espiritualaz arduratzen ziren.

Jantzi eta elikadurari dagokionez, inolako legeren beharrik gabe, jabeak eskuzabal agertzen ziren. Esklabuek langile libreak baino hobeto jantzi eta jaten zutela zioten. Kohartatuen kasua adierazgarria da. Hauek, beren jabeekiko sentitzen zuten maitasun eta begiruneagatik, ez zituzten bertan behera uzten haziendak. Bestalde, Habanako jurisdikzioan zeuden libertoen kopuru handia nahikoa adierazgarria zen esklabuek euren beharrei eskaintzeko denbora libreza zutela konturatzeko. Horri esker, hain zuzen ere, lortzen zuten beren askatasuna erostea. Ondo elikatuak egon ez balira dirua janaritan gastatuko behar zuketena eta ez askatasuna erosten.

Jabeek arreta handia jarri zuten esklabuek euren gorputz eta espiritua zain zezaten. Emakumeek ingenioetan lan egiteko aukera planteatzera iritsi ziren “a fin de que propagando licitamente se eviten los pecados nefandos y brutales”.

Legea betetzeak hazienden bideragarritasun-eza ekarriko zuen eta, ondorioz, nekazaritzaren, merkataritzaren eta estatu beraren porrota.

Caracaseko jabeek, Kabildoan bildurik, lehen kexa bat agertu zuten 1790eko apirilean (Actas del Cabildo de Caracas. Archivo del Concejo Municipal. Caracas 1790). Bertan Errege-Zedulariari publikazioak eragindako gatazken berri ematen da. Jabeen ustez, kode berriak esklabuaren artean sortu zuen egonezinaren eraginez haziendetako maioral askok bertan behera utzi behar izan zituzten euren lanak ezin zituztelako esklabuak kontrolatu. Esklabuen *kualitate* berri bat agertzen da: ozartasuna. Ozartasun hau zela aitzaki, kakaotegi han-

diek legea baztertzea eskatu zuten. Hilabete batzuk berandua-go, 1790eko ekainaren 14ean (Ikus Actas...), Kabildoa berriro bildu zen eta gai bera aztertu zuen. Bertan, “el mal temperamento de los individuos esclavos” azpimarratzen zen, legearen eta ordenaren arteko elkartzintasuna eraginez, aldaketak ohituren lasaitze bat eragiten zuelako. Esklabua berez “desmesurado, abusón e insolente” zen. Akats hauek “odio y abominación de sus amos perjuicio de la sociedad y daños imponderables al estado” eragiten zuten. Kabildoarentzat esklabutzak sortutako erresistentzia eta arazo sozialak ez ziren kuestio sozial bat, esklabuen izaera beraren elementu bat baizik.

Jabeen protestan beste topiko bat agertzen zen, esklabuek esklabutzari buruzko edozein errege-zedulaz egiten zuten interpretazio faltsua, alegia. Esklabuen ustez, errege-zedulak jabeek bete nahi ez zituzten askatasun-aginduak ziren. Interpretazio faltsu hau esklabuen *ezjakintasunak* eragiten zuen.

Alferkeriak eta nagikeriak ere esklabuaren izaera osatzen zuten. Bizio hauek, itxuraz esklabisten interesen aurka egon zitezkeenak, esklabu alfer eta nagi bat ez bait zen lanerako gauza, argudio zibilizatzaile gisa erabiltzen ziren. Esklabua alferra eta nagia zenez, gizarte eta gobernu onarentzako ohitura egokiez jabetzeko baliagarri gerta lekion lan-antolakuntza bat *behar* zuen. Azkenik, Caracaseko kabildokoez era honetan definitzen zituzten esklabuen bizioak: “urto, rapiña, embriaguez, altanería, insolencia, lascivia, homicidios, y otros de igual naturaleza que les infectan” (Archivo del Concejo Municipal, Actas del Cabildo de Caracas, 14 de Junio de 1790).

Habanako sakarokratek, *humanitatez* beterik, koroari helearazi zioten kexan ikus daitekeenez, esklabuei ematen zieten gorputz-zigorra beharrezkotzat jotzen zuten haiek zibilizatzeke, izaeraz, “bárbaros, osados, ingratos a los beneficios. Nunca dejan los resabios de la gentilidad; el buen trato los insolenta su genio duro y áspero y muchos de ellos no olvidan el horror de la transmigración Pithagórica con que se alimentaron desde su infancia. Por eso temen poco ser homicidas de sí mismos; son propensos a la desesperación, al tumulto, al robo, a la embriaguez, alevosos, incendiarios e inclinados a toda clase de vicios” (Representación...) bait ziren. Esklabuak kalifikatzeko

erabilitako adjektibo-mordo hau jabeek esklabuei zieten beldurraren adierazle argia da. Errebelamendua, zimarronajea edo erresistentzia, jabeen ustez, ez zen esklabutzatik eratoritzen ziren egitura-kausen ondorio, *beltzen izaeraren* ondorio baizik. Esklabuari zegokion estereotipoa osatzeaz gain, jabeen aberkeria justifikatzeko balio zuen.

Esklabutza esplotazio-sistema gisa mantendu ahal izateko, beharrezkoa zen bortxakeriara eta terrorera jotzea esklabuak altxa ez zitezen. Errekurtso hau Amerikan afrikarren dekulturazio-prozesuan integratua zegoen eta nahitaezkoa zen meneratuen alienazioa lortzeko.

Garrantzizkoa da estereotipoaren osakuntzan soma daitekeen gertakari duala azpimarratzea. Alde batetik, etnia batzuk bizioz edo lanerako birtutez bete ziren —kongoak lanerako onak eta molderrazak ziren, iboak eta wolofarrak bihurriak eta beren burua hiltzeko joera zuten—, baina bestetik, jabeek beren interesen arabera definitua zegoen izaera orokor bat ematen zieten esklabuei. Horrela ezkutatu zen Amerikara iritsi zen afrikar errealitate anizkuna, eta beltza, subjektu gisa, ikustezin bihurtu zen. Beltzak jabearen interesen arabera bakarrik hartu zuen parte historian, hau da, esklabu gisa.

Jabeek esklabuen beldur ziren, kopuruz zuriak baino gehiago zirelako, antolatu egin zitezkeelako, Santo Domingoko kolonia frantsesean egin zuten legez. Esklabutza-sistemaren aberkeriak esklabuari uzten zion irtenbide bakarra erantzun biolentoa zen.

Jabeek atabikotasunari, indar ezezagunei, beltzek bakarrik kontrolatzen zuten espirituen munduari zioten beldurra ez zen protesta erregizakuntza baino, esklabuak gizatasun-kutsu minimo bat mantentzeko zituen bide eta era bakarrak. Etsipenaren biolentziak bakarrik ematen zion duintasun-seinale bat irain handienera egotziak izan zirenen bizitzari. Beltzaren ikustezintasunak hildakoek beltzen komunitatearen baitan zuten presentzia aktiboarekin kontrastatzen zuen.

Afrikara itzultzen ziren suizidek, Mackandal —bihurria eta transformazioaren azitia— bezalako esklabuek, bizirik irauten zuten esklabuen oroimenean eta bultzatu egiten zituzten beren

helburua —askatasuna— lor zezaten. Zigorra ez zen errebelamenduarekin, liberazioaren itxaropenarekin amaitzeko gai izan. Esklabuaren barne-muinetatik, ezarritako ordenaren aurkako sublebazioa bilatzen zen, jaberik eta esklaburik izango ez zuen sistema berri bat sortzeko itxaropena.

Danborra, festa eta esklabuek sortutako erresistentzi erlijioak haziendetako esklabuen arteko komunikabide gisa erabiliak izan ziren altxamenduak eratzeko, abereki atereak izan ziren kontinentea gogoratzeko, berriro ere gizaki bihurtzeko.

Euskaratzailea:
JON BERGARETXE

1. WILLIAMS, E.: *Esclavitud y capitalismo*. Habana, 1975.
2. FRIEDEMANN, N.: "Negros en Colombia: Invisibilidad y presencia". *El negro en la historia de Colombia*. 69-91 or. Bogota, 1983.
3. BESTARD, J.; CONTRERAS, J.: *Bárbaros salvajes y primitivos*. Barcelona, 1987.
4. ENCINAS, D. de: *Cedulario Indiano*. IV. Liburua, 383. folioa. Madrid, 1946.
5. FERRER DE COUTO, J.: *Los negros en sus diversos estados y condiciones: tales como son, como se suponen que son y como deben de ser*. 8-11 or. New York, 1868.
6. ORTIZ, F.: *Los negros esclavos*. 408-415 or. Habana, 1975.
7. IZARD, M.: "Vagos prófugos y cuatrerros". *Boletín Americanista*, 41. zk., 179-202 or. Barcelona, 1991.
8. MORENO FRAGINALS, M.: *El ingenio. Complejo económico social cubano el azúcar*. 3 Lib. Habana, 1978.